

Kritische bijdrage

De rechtspsychologische benadering van rechterlijk beslissingsgedrag: enkele kanttekeningen bij recent Nederlands onderzoek

J. Griffiths

De sociaal-wetenschappelijke bestudering van het recht neemt in Nederland de laatste jaren niet slechts in omvang en institutionalisering, maar tevens in het aantal daarin vertegenwoordigde sociaal-wetenschappelijke vakdisciplines toe. Namen de rechtsanthropologie en de criminologie reeds aan het begin van deze eeuw vaste vorm aan en heeft de rechtssociologie zich met name sinds de jaren zestig weten te ontwikkelen, nu wordt ook de rechtspsychologie actief beoefend: sinds 1980 is er in Leiden een (bijzondere) leerstoel rechtspsychologie (door H.F.M. Crombag bemand), in 1983 promoveerde G. van den Heuvel met een nadrukkelijk als zodanig gepresenteerd rechtspsychologisch proefschrift met betrekking tot de werking van ondernemingsraden-wetgeving in het dagelijkse leven van bedrijven (v.d. Heuvel, 1983)¹, en onlangs kwam een nieuw proefschrift gereed, handelend over de mate waarin persoonskenmerken van de beslisser factoren van belang zijn bij privaatrechtelijke beslissingen. Zie ook Van Duyne (1983) en Van Duyne en Verwoerd (1985) over de rol van de persoon van de officier, resp. de rechter in strafzaken.²

De rechtspsychologie is complementair aan de rechtssociologie (waaronder ik ook de rechtsanthropologie versta, zie Griffiths, 1985b). In beide gevallen is het onderwerp van studie het recht (beter: de juridische dimensie in sociale controle, zie Griffiths, 1984a). In beide gevallen wordt dit onderwerp vanuit een extern, 'empirisch' perspectief bekeken. Het verschil zit in het analyse-niveau: in principe en met de nodige simplificatie gaat het in de rechtssociologie om samenhangen tussen kenmerken van sociale groepen en van de daarin voorkomende sociale controle, in de rechtspsychologie om samenhangen tussen kenmerken van personen en van hun gedragingen als voorwerpen dan wel uitdragers van sociale controle.

Een van de meest mysterieuze vragen van de rechtssociologie is wat je bij de uitdrukking het 'volgen van een regel' moet voorstellen. Er wordt in elke sociale groep aardig wat orde gehandhaafd en hoewel andere mechanismen ter handhaving van sociale orde denkbaar zijn (van mieren wordt bijv. gesteld, dat ze chemische gedragsboodschappen van elkaar aflikken), lijkt het erop dat onder mensen sociale regels in dit verband een belangrijke plaats innemen. De sociale orde van een gegeven groep

mensen hangt op onmiskenbare wijze met haar sociale regels samen. Maar tegelijkertijd worden deze regels vaak niet nageleefd en bieden ze vaak betrekkelijk weinig mogelijkheden om concrete uitkomsten in geval van interactie of conflict te voorspellen (vgl. Comaroff en Roberts, 1981). Om deze kennelijk tegenstrijdige waarnemingen met betrekking tot de rol van regels in het sociale leven te kunnen vatten hebben wij een degelijke theorie nodig met betrekking tot het volgen van een regel. De gangbare noties hierover gaan ervan uit, dat er hierbij van een bepaalde innerlijke houding ten aanzien van gedrag sprake moet zijn: men doet of laat iets *omdat de regel dat voorschrijft*. Introspectie leert echter, dat een dergelijke houding zich zeer zelden werkelijk voordoet. Dit lijkt een kwestie waaraan de rechtspsychologie een bijdrage zou kunnen leveren aan ons inzicht in het recht. Aangezien een rechterlijke toepassing van een regel tevens een voorbeeld is van het volgen van regels, is er dus voor een rechtssocioloog alle reden om de aandacht die rechtspsychologen besteden aan rechterlijke beslissingen³ in principe toe te juichen.

Onlangs is een dissertatie gepubliceerd van J. ten Kate en P.J. van Koppen (1984a; hierna wordt niet meer naar dit jaartal verwezen, doch slechts naar de publicering).

Deze dissertatie geeft de resultaten weer van enkele experimenten waarin aan proefpersonen (waaronder rechters, rechtenstudenten en leken) werd gevraagd een beslissing te nemen in een aantal hen voorgelegde casus. Deze waren zo geconstrueerd dat evenveel toe- als afwijzingen van de eis konden worden verwacht. Tevens werden door middel van de 'Maslow Need Questionnaire' drie disposities van de proefpersonen gemeten ('zelfwaardering', 'empathie' en 'behoefte aan zekerheid'); met behulp van een eigen vragenlijst werden eveneens hun 'rolopvattingen' en 'rolverwachtingen' (op de dimensies 'logonomie', 'socio-nomie' en 'autonomie') gemeten.⁴ Leef-tijd, ervaring en politieke voorkeur werden rechtstreeks gevraagd; juridische kennis werd geacht samen te hangen met het soort proefpersoon (leek, rechtenstudent, rechter) en cognitieve intelligentie met het gemiddelde eindexamencijfer. 'Divergente productie' (creativiteit) werd gemeten met drie eigen vragen, waarin zoveel mogelijk gebruiksmogelijkheden van een trottoirtegels, een tandenstoker en een paperclip moesten worden bedacht. Al deze variabelen werden gecorreleerd met de mate waarin de partij 'die zich op de meest formeel juridische argumenten kon beroepen' ('legisme'), of die de 'underdog' was in het gelijk werd gesteld, dan wel beslist werd conform de beslissing van de 'meerderheid' (van de proefpersonen: de proeven werden echter individueel gedaan). In een tweede experiment werd de respondenten stapsgewijs aanvullende informatie met betrekking tot de casus gegeven. Deze informatie kwam overeen met categorieën ontleend aan de 'attributie-theorie' ('voorzienbaarheid', 'beheersbaarheid' en 'motivatie')⁵, zodat de selectie door de beslisser van bepaalde soorten informatie, alsmede de invloed van deze toegevoegde informatie op de beslissing, konden worden gemeten.

De onderzoekers hebben bij het bedenken en uitvoeren van deze experimenten een bewonderenswaardige mate van creativiteit en ijver aan de dag gelegd. Wanneer men echter aan de hand van dergelijke experimenten zou trachten stellige uitspraken te

doen over de determinanten van privaatrechtelijke beslissingen, dan zou mijns inziens eerst een aantal lastige vragen moeten worden beantwoord met betrekking tot de experimentele opzet, de validiteit en betrouwbaarheid van de gegevens, de aard en de betekenis van de variabelen, enz. De noodzaak daartoe is in het geval van dit proefschrift wellicht minder nijpend omdat de nul-hypothese van de onderzoekers overeind is gebleven. Met een prijzenswaardige nuchterheid⁶ constateren ze zelf dat hun verwachtingen in nagenoeg alle gevallen niet zijn uitgekomen.

Bij vrijwel elke casus kwam de op basis van toeval beoogde 50-50 verhouding in de beslissingen niet uit: een minderheid van 20 à 25% week steeds af van de beslissing die de meerderheid op de casus gaf. Er is kennelijk iets te verklaren. Het ligt vanuit de rechtspsychologische invalshoek van de onderzoekers 'voor de hand . . . dat de beslissingen samenhangen met persoonskenmerken' van de beslissers (p. 86). Dit is echter juist niet gebleken. De beslissingen waren om te beginnen weinig consistent. Met behulp van categorieën zoals 'legisme' of 'underdog' is het niet mogelijk om de beslissing in één casus te voorspellen aan de hand van voorafgaande beslissingen van dezelfde beslisser: een rechter die bijv. in één geval voor de 'underdog' beslist doet dat niet noodzakelijkerwijze ook in een ander geval. De beslissingen correleerden bovendien weinig of helemaal niet met de persoonskenmerken. 'Op het niveau van de afzonderlijke beslissingen hebben de onderzochte persoonskenmerken kennelijk nauwelijks voorspellende waarde' (p. 37).

Daarentegen blijkt dat kenmerken van de casus zelf — de dimensies 'voorzienbaarheid', 'beheersbaarheid' en 'motivatie' — wel significant samenhangen met de beslissing (zij het dat deze correlaties nogal zwak zijn). De auteurs zien hierin een bevestiging van de conclusie die ze reeds hadden getrokken aan de hand van de negatieve uitkomsten van de experimenten met betrekking tot de rol van persoonskenmerken, nl. dat 'kenmerken van de casus van overheersend belang zijn voor de beslissing' (p. 87). Ze concluderen hieruit, dat de 'attributie-theorie' nuttig kan zijn bij de beschrijving en het verklaren van rechterlijke beslissingen. Een andere interpretatie van hun bevindingen — één die wellicht minder aantrekkelijk is voor een rechtspsycholoog — ligt mijns inziens echter nog meer voor de hand. De kenmerken van de casus zijn namelijk niet slechts aan de 'attributie-theorie' ontleend, ze maken deel uit — zoals de auteurs zelf uitvoerig (hoofdstuk 8) betogen — van het positieve recht dat voor de door hen gebruikte casus relevant is.⁷ Met andere woorden: hoewel persoonskenmerken weinig voorspellende waarde ten aanzien van privaatrechtelijke beslissingen blijken te bezitten, is de voorspellende waarde van rechtsnormen zo te zien wel van belang.

Nu kan men zich afvragen of de tamelijk teleurstellende resultaten van het onderzoek aan de onderzoekers zelf, dan wel aan de rechtspsychologische benadering van rechterlijke beslissingen te wijten zijn. Mijns inziens is het laatste het geval, wat echter niet wil zeggen dat de invulling die de onderzoekers hebben gegeven aan de door hen gekozen rechtspsychologische aanpak mij in alle opzichten even gelukkig voorkomt.

Niet alleen worden de meeste variabelen (bijv. 'legisme', 'underdog', e.d.) maar eigenlijk ook de hele probleem-formulering overgenomen van het normatieve discours van juristen: 'verschillende' beslissingen in 'dezelfde' casus worden geacht in strijd te zijn met de 'rechtszekerheid' en alleen daarom al problematisch (vgl. Van Duyne en Verwoerd, 1985). Hierbij neemt men stilzwijgend aan, dat in juridisch opzicht relevante verschillen ook sociaal-wetenschappelijk gezien van belang zijn.

De mate waarin men überhaupt van te verklaren variatie in rechterlijke beslissingen kan spreken hangt af van de marges waarbinnen een beslissing als 'dezelfde' dan wel als 'een andere' wordt beschouwd. Wanneer men alle verschillen, hoe klein of ondergeschikt ook, als relevante variatie opvat, dan zal de totale variatie groot zijn; trekt men de marges wat ruimer, dan zullen de meeste beslissingen binnen deze marges vallen zodat er veel minder variatie te verklaren is. De 'verschillen' van mening met betrekking tot de straftoemeting die Van Duyne en Verwoerd (1985) problematisch vinden, zijn verschillen van een maand of twee; geen officier van justitie of rechter haalt het in zijn hoofd om een straf van enkele jaren voor te stellen terwijl zijn collega's in termen van maanden denken.

Een waarnemer wiens blikveld zich beperkt tot de variatie binnen de in een rechtssysteem toegelaten marges — die dus de beslissingen van de rechters bekijkt vanuit het interne perspectief van de deelnemer — kan de variatie daarin groot vinden juist omdat vanuit dit perspectief de kleine verschillen opvallen. Voor een buitenstaander valt veeleer op, hoe klein de spreiding is in verhouding tot de denkbare mogelijkheden. Met andere woorden: of je veel of weinig variatie ziet bij rechterlijke beslissingen hangt van jezelf als onderzoeker af (en met name van de mate waarin je afstand hebt genomen van het interne perspectief van juristen). Voor een sociaal-wetenschappelijk onderzoeker vereist dit feit een theoretische bezinning op het niveau van variatie dat voor zijn probleemstelling van belang is. Dit noodzakelijke voorwerk treffen wij in dit boek helaas niet aan.

Zelfs wanneer de marges die bepalen wat als 'hetzelfde' geldt vrij eng worden getrokken, is er onder de meeste omstandigheden in een functionerend rechtssysteem weinig ruimte voor verschil van mening. Dit feit wordt mijns inziens door Ten Kate en Van Koppen aan het zicht onttrokken doordat ze met opzet extreme casus kiezen waarvan de beslissing afhankelijk is van keuzes die niet duidelijk bepaald zijn binnen de in het Nederlandse rechtssysteem heersende marges — casus die daarom voor een Nederlandse jurist buitengemeen moeilijk zijn.⁸ Bovendien worden hun beslissers in de kunstmatige positie geplaatst, dat hun rechtssprekende activiteit zich beperkte tot het geven van één algehele eindbeslissing, terwijl in de feitelijke rechtspraktijk de rechterlijke behandeling van een zaak uit een opeenstapeling van een haast ontelbaar aantal minutieuze, meestal min of meer onbewuste en bijna allemaal volstrekt onproblematische deelbeslissingen bestaat. Een andere opzet had wellicht tot de conclusie geleid, dat over bijna alle juridische beslissingen die in de loop van een zaak genomen moeten worden door vrijwel alle rechters gelijkluidend wordt gedacht, en dat zelfs in

de uitzonderlijke gevallen waarin variatie zich voordoet, deze een wel zeer kleine spreiding vertoont.⁹

Ik meen echter dat een belangrijker les die we uit de teleurstellende resultaten van dit onderzoek kunnen trekken de rechtspsychologie zelf betreft. Deze heeft uit zijn aard niet veel te bieden met betrekking tot de studie van rechterlijk beslissingsgedrag. De marges waarbinnen er sprake kan zijn van een rechterlijke 'vrijheid' zijn – vanuit een extern perspectief bekeken – te eng: er is te weinig potentiële variatie die met behulp van persoonskenmerken e.d. verklaard zou kunnen worden.

Waarom zijn de marges waarbinnen persoonskenmerken een rol kunnen spelen zo klein? Met andere woorden: welke factoren bepalen wel de grote lijnen van rechterlijke beslissingen? Juristen zullen geneigd zijn om – met een zucht van verlichting omdat het kennelijk met de rechtszekerheid niet zo beroerd gesteld is – op de heersende rechtsnormen te wijzen. Daarmee zijn wij echter terug bij af: de vraag die ik aan het begin van deze recensie stelde was immers hoe wij ons het 'volgen van een regel' kunnen voorstellen. Die vraag kan ik zelf niet naar tevredenheid beantwoorden. Wel vind ik dat op basis van dit en ander recent onderzoek gesteld kan worden, dat de interessante factoren in verband met rechterlijke beslissingen *sociale* en niet *persoonlijke* factoren zijn. Onderzoek naar de sociale omstandigheden van rechterlijke beslissingen heeft nl. overtuigend aangetoond, dat deze omstandigheden in hoge mate bepalend zijn voor de beslissingen die genomen (kunnen) worden.

Rechterlijk beslissingsgedrag kan niet adequaat beschouwd worden als individueel denkwerk – 'problem solving' – want één van de belangrijkste kenmerken ervan is dat het in hoge mate *sociaal* gedrag is.¹⁰ Beslissingen worden genomen binnen een sociaal veld dat de (theoretisch gezien) onbegrensde mogelijke variatie aanzienlijk verkleint. Met betrekking tot een aantal van de mechanismen waardoor dit gebeurt is vrij veel bekend. Zo hebben bijv. diverse onderzoekers laten zien, dat rechtsspraak empirisch slechts te begrijpen is wanneer men de rechtbank ziet als onderdeel van een rechtstoepassend *systeem*. Met name met betrekking tot het strafrecht laten de produktiviteitseisen van het systeem weinig ruimte aan de individuele betrokkenen over (vgl. bijv. Blumberg, 1967; Mileski, 1971). Van Duyne en Verwoerd benadrukken in hun recent Nederlands onderzoek (1985) de rol die de dagelijkse interactie van de rechter met het parket, de reclassering, de balie e.d. in dit verband speelt. Hiernaast heeft een rechter echter óók te maken met de eigen normen van de groep waartoe hij of zij behoort. Handhaving hiervan kan met vrij traditionele 'sancties' gepaard gaan: mijns inziens gaan Van Duyne en Verwoerd er te gemakkelijk vanuit, dat de onafhankelijkheid van de rechter alle gevoeligheid voor risico's wat de eigen positie betreft uitsluit.¹¹ Rechters houden wel degelijk rekening met de gevolgen die een reputatie voor afwijkende juridische oordelen of anderszins als lastig of onbetrouwbaar beschouwd rechterlijk gedrag voor hun carrière zouden kunnen hebben. Maar dergelijke 'sancties' zijn wellicht de minst interessante manier waarop de rechterlijke cultuur (college, rechtbank, rechterlijke macht, met daarbuiten de juridische professie

als geheel) de vrijheid van de rechter beperkt. Simpele – maar daardoor niet minder dwingende – overwegingen zijn voldoende om ervoor te zorgen dat de grenzen waarbinnen rechterlijke variatie zich afspeelt nooit ruim kunnen zijn: het feit bijv. dat indien men enige overtuigingskracht wil opbouwen en behouden binnen een kleine groep, men een reputatie van gezond verstand (d.w.z., het oordelen volgens de heersende groepsnormen) nodig heeft, of dat indien men in een gegeven geval de andere leden van het college in een bepaalde richting wil beïnvloeden, men beter een kleine dan een radicale stap in die richting kan bepleiten. Met andere woorden: de sociale-controleprocessen waardoor in alle groepen normen worden gehandhaafd en dienovereenkomstig gedrag wordt bevorderd, zijn eveneens onder rechters werkzaam. Een probleemstelling met betrekking tot rechterlijk beslissingsgedrag waarin dit als een produkt van persoonskenmerken wordt opgevat, gaat voorbij aan het feit dat wij hier met een in overheersende mate sociaal en niet met een psychologisch verschijnsel te maken hebben.¹²

Mijns inziens is het de grootste verdienste van dit boek – zeker wanneer men het plaatst naast het voor sociale factoren gevoeliger onderzoek van Van Duyne en Verwoerd, waaruit persoonskenmerken van de rechters evenmin als interessante variabelen naar voren komen – dat het (althans impliciet) afrekenet met een zeer onvruchtbaar gebleken onderzoekstraditie: de psychologische benadering van rechterlijke beslissingen.¹³ Deze benadering leek een generatie of twee geleden veelbelovend maar is in de praktijk nogal steriel gebleken. Door gebrek aan eigen theorie (waarvoor probleemstelling en variabelen aan het normatieve discours van juristen worden ontleend) en het uitblijven of de zwakte van de gezochte correlaties, is de rechtspsychologie nauwelijks in staat gebleken, nieuw inzicht in rechterlijk beslissingsgedrag te verwerven. Het is de auteurs niet te verwijten, dat ze deze aanpak ook in Nederland hebben willen uitproberen, met name gezien hun gebruik van een uitgekiend methodologisch instrumentarium dat in de literatuur zeldzaam, zo niet uniek is. Maar nu – ondanks deze methodologische geavanceerdheid – de gehoopte resultaten ook in Nederland zijn uitgebleven, dient men daaruit mijns inziens lering te trekken en een *sociaal* verschijnsel voor wat het is te aanvaarden en als zodanig te onderzoeken.¹⁴

Noten

1. Dit proefschrift werd gerecenseerd door Griffiths (1985a) en Ippel (1985).
2. Rechtspsychologische aspecten zijn vanzelfsprekend ook in eerdere publikaties te onderkennen. Zie bijv. in verband met factoren die rechtsbeslissingen beïnvloeden Roos (1982). Zie Van den Heuvel (1985) voor een overzicht van de Nederlandse rechtspsychologie.
3. Een kort overzicht van de (grotendeels Amerikaanse) literatuur met betrekking tot 'de determinanten van de rechterlijke beslissing' (blz. 15) vindt men in hoofdstuk 3 van de dissertatie van Ten Kate en Van Koppen.
4. De *rolopvatting* betreft de eigen normen met betrekking tot het rolgedrag, de *rolverwachtingen* de aan anderen toegeschreven verwachtingen hieromtrent. De dimensie *logonomie* geeft de mate aan 'waarin de rechter de juridische orde wil handhaven door wettelijke regels

strikt toe te passen', *socionomie* die 'waarin de rechter beslissingen wil geven die voor de partijen aanvaardbaar zijn, hij openstaat voor maatschappelijke veranderingen en wil streven naar een goede verstandhouding met de partijen', en *autonomie* die 'waarin de rechter naar een onafhankelijke positie streeft en zijn eigen beleid wil voeren' (blz. 18).

5. De *attributie-theorie* heeft betrekking op de omstandigheden waaronder gewone mensen de oorzaken van gedrag alsmede de verantwoordelijkheid voor de gevolgen daarvan aan een actor toeschrijven. Met betrekking tot de attributie van verantwoordelijkheid zijn volgens Ten Kate van Van Koppen met name drie dimensies van belang. *Voorzienbaarheid* verwijst naar de mate waarin aan een actor de mogelijkheid om de gevolgen van zijn gedrag te voorzien wordt toegeschreven. *Beheersbaarheid* heeft betrekking op de vraag in hoever in de perceptie van de beoordelaar de oorzaak van iets buiten dan wel binnen de handelende persoon ligt ('het examen was te moeilijk' vrs. 'hij heeft niet gestudeerd'). *Motivatie* heeft betrekking op de bedoelingen die aan een actor worden toegeschreven: de samenstelling van deze dimensie is enigszins complex, maar waar het op neerkomt, is de verhouding tussen de winst en verlies die een actor voor zichzelf beoogde en die die hij voor de tegenpartij beoogde. Een actor wordt vaker verantwoordelijk gesteld, volgens deze theorie, naarmate de gevolgen van zijn gedrag voorzienbaar worden geacht, de oorzaak als intern wordt gezien, en zijn motivatie altruïstisch is. (Zie blz. 44-52.)

Ik deel overigens de mening van Crombag (1985), dat van de 'attributie-theorie' oneigenlijk gebruik wordt gemaakt wanneer deze als *verklaring* voor morele oordelen wordt opgevoerd. De 'attributie-theorie' beschrijft de door mensen aan actoren toegeschreven oorzakelijkheid en verantwoordelijkheid. Deze beschrijving heeft derhalve een slechts tautologisch verband met een te verklaren oordeel. De 'verklaringen' van oordelen binnen de 'attributie-theorie' ('hij is verantwoordelijk omdat ...') zijn louter normatieve en geen empirische verklaringen.

6. Wanneer hun verwachtingen niet uitkomen of een correlatie er niet is, wringen deze onderzoekers zich niet in alle bochten om hun uitgangspunten toch overeind te houden. Ze hechten terecht evenveel waarde aan negatieve als aan bevestigende resultaten. Hun boek maakt in dit opzicht een verfrissende indruk op de lezer.
7. In de 'attributie-theorie' worden dergelijke begrippen ontleend aan de positieve moraal — die zich overigens volgens de bevindingen van de onderzoekers niet noemenswaardig van het positieve recht onderscheid — zodat naast de voorspellende waarde van het recht ook die van de moraal aannemelijk wordt gemaakt.
8. De auteurs suggereren (blz. 5), dat hun experimenten in dit opzicht levensecht zijn, omdat er ook bij de rechtsspraak een voorselectie van moeilijke zaken plaatsvindt: advocaten zouden zaken met een duidelijk voorspelbare uitkomst niet aan de rechter voorleggen. Dit gaat natuurlijk alleen op voor het privaatrecht (en niet bijv. voor het familie- of strafrecht). Maar zelfs met betrekking tot het privaatrecht is deze veronderstelling zowel theoretisch als empirisch gezien nogal naïef. Afgezien van eventuele 'irrationele' motieven, kunnen allerlei andere overwegingen dan de kans dat men uiteindelijk in het gelijk wordt gesteld een rol spelen bij beslissingen om wel of niet te procederen, te schikken, enz. Bovendien is er in vele juridisch gezien 'eenvoudige' zaken toch wel onzekerheid met betrekking tot de bewijsbare feiten.
9. De schrijvers wijten de door hen aangetroffen lage correlaties tussen de beslissingen in verschillende zaken aan de grote rol van de 'unieke' kenmerken van elke zaak (vgl. Van Duyne en Verwoerd, 1985, die een vergelijkbare constatering verklaren in termen van het 'situationeel' zijn van de rechterlijke beslissing). Hierbij moeten ze mijns inziens bedoelen dat de rechtspsychologische analyse van variatie in rechterlijke beslissingen nog niet de daarvoor belangrijke variabelen — afhankelijk dan wel onafhankelijk — geconstrueerd heeft. Het

ontbreken van een bruikbare rechtspsychologische theorie met betrekking tot rechterlijke beslissingen is met name acuut in verband met de afhankelijke variabele: de beslissing zelf. Het uitblijven van rechterlijke consistentie, wanneer deze met behulp van categorieën zo ontoereikend als 'underdog' en 'legisme' naar voren zou moeten komen, geeft mijns inziens niet aan, dat de rechterlijke beslissing bepaald wordt door 'unieke' aspecten van de zaak, maar slechts dat de onderzoeker niet beschikt over voldoende theoretisch inzicht in de complexiteit van het juridisch redeneren.

10. Van Duyne en Verwoerd (1985) benadrukken terecht de rol van de sociale omstandigheden in verband met de beslissing van de rechter, maar desondanks zien ook zij het beslissingsgedrag als een soort van individueel denkwerk. Met een enkele – mijns inziens niet voldoende uitgewerkte – uitzondering (het zgn. 'groepsdenken': zie blz. 24-25), wordt weinig aandacht besteed aan beslissen als *sociaal* proces.
11. Ten Kate en Van Koppen zijn in dit opzicht wat voorzichtiger en stellen slechts, dat de onafhankelijkheid van de rechter deze doorgaans vrijwaart van enige vrees voor sancties vanwege de beslissing in één afzonderlijke zaak (blz. 10).
12. Hoezeer regeltoepassing bepaald is door het sociale veld waarin deze plaatsvindt, wordt op overtuigende wijze aangetoond in het recente onderzoek van Aalders naar ambtelijke rechtsvinding (1984).

Het feit dat oordelen van rechters, juridische studenten en leken zo weinig verschillen ondanks het verschil in sociale omstandigheden lijkt strijdig te zijn met het belang dat hier aan sociale factoren wordt toegeschreven. Dit is echter mijns inziens niet het geval. De proeven werden immers juist niet in verschillende sociale omstandigheden maar individueel afgenomen. Mijn stelling is, dat wanneer de te verklaren beslissingen in groepen zouden zijn genomen, de mate van consistentie tussen beslisser *binnen* elk sociaal veld (d.w.z. soort groep) groter zou zijn, en de verschillen tussen beslisser *in verschillende* sociale velden (bijv. rechters vs. leken) daarentegen groter. Bij het individueel doen van beslissingen die bovendien niet verantwoord hoeven te worden, spelen alleen vrij algemene sociale factoren (socialisatie, e.d.) een rol. Dat er wat deze betreft weinig verschillen zijn tussen leken en juristen geeft weinig steun aan de opvatting (met name onder juristen zelf, zie echter ook Schuyt (1982) besproken in Griffiths, 1984b) dat 'juridisch redeneren' een zeer eigenaardig soort redeneren is.

13. Dit is niet als een algemene kritiek op de rechtspsychologie bedoeld, want deze bestrijkt veel meer terreinen dan rechterlijke beslissingen. Zie bijv. Van den Heuvel (1985). Onderzoek naar determinanten van rechterlijke beslissingen is ook niet de enige bijdrage van de rechtspsychologie aan de studie van het nemen van juridische beslissingen of – meer in het algemeen – van juridisch redeneren. Zie bijv. Crombag c.s. (1977).
14. Dit onderzoeksverslag wordt niet ontsierd door allerlei 'beleidsaanbevelingen', dit in tegenstelling tot de meeste door het Ministerie van Justitie intern of extern (mede)gefinancierd onderzoek. Van Duyne en Verwoerd (1985) moesten zo'n verplicht nummertje kennelijk wel opvoeren. Het sociaal-wetenschappelijke belang van hun kwalitatief onderzoek (en het belang van het daaruit voortvloeiend vergrote inzicht in processen die ook voor het beleid van belang zijn) dreigt hierdoor uit het oog verloren te gaan bij lezers die zich (terecht) storen aan allerlei beleidsuitspraken met betrekking tot zaken waarover de onderzoekers geen speciale deskundigheid of inzichten bezitten. Zie bijv. Kuitenbrouwer (1985). Hoewel er in Nederland relatief veel sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar het recht wordt gedaan, worden de resultaten ervan tot nu toe zelden aan één beoordeling met internationale maatstaven blootgesteld. Een deel van Ten Kate en Van Koppens resultaten is echter wel voor het internationale forum beschikbaar gemaakt door deze in een vooraanstaand internationaal tijdschrift te laten publiceren (zie Ten Kate en Van Koppen, 1984b).

Een andere recensie van dit proefschrift is van Van den Heuvel (1985). Bruinsma (1985) recenseert zowel dit proefschrift als het onderzoek van Van Duyn en Verwoerd (1985), dat tevens door Ten Kate (1985) gerecenseerd wordt.

Literatuur

- Aalders, M. (1984), *Implementatiestijlen in ambtenarengroepen*. Amsterdam, Vakgroep Rechtssociologie, Universiteit van Amsterdam.
- Blumberg, A. (1967), *Criminal Justice*. New York, Quadrangle.
- Bruinsma, F. (1985), 'Rechterlijke besluitvorming onderzocht', *Trema* 11: 250.
- Comaroff, J. en S. Roberts (1981), *Rules and Processes; the Cultural Logic of Dispute in an African Context*. Chicago, University of Chicago Press.
- Crombag, H.F.M. (1985), 'When law and psychology meet', voordracht Internationale Arbeitsdag der Fachgruppe Rechtspsychologie der Deutschen Gesellschaft für Psychologie, Braunschweig, 20 oktober 1985.
- Crombag, H.F.M., c.s. (1977), *Een theorie over rechterlijke beslissingen*. Groningen, H.D. Tjeenk Willink.
- Duyn, P.C. van (1983), *Beslissen in eenvoud: hoe officieren van justitie over strafzaken beslissen*. Arnhem, Gouda Quint.
- Duyn, P.C. van en J.R.A. Verwoerd (1985), *Gelet op de persoon van de rechter*. Den Haag, Staatsuitgeverij (W.O.D.C. rapport no. 58).
- Griffiths, J. (1984a), 'The division of labor in social control', in D. Black (red.), *Toward a General Theory of Social Control*. New York, Academic Press, deel I, blz. 37.
- Griffiths, J. (1984b), 'Heeft de rechtssociologie een toegevoegde waarde? Reflecties naar aanleiding van een oratie van Kees Schuyt', *Mens en Maatschappij* 59: 82.
- Griffiths, J. (1985a), Boekbespreking: Van den Heuvel (1983), *RM Themis* 1985/3: 276.
- Griffiths, J. (1985b), 'Dutch anthropology of law and its historical background', in K. von Benda-Beckmann en F. Strijbosch (red.), *Legal Anthropology in the Netherlands*. Dordrecht, Foris Publications (verschijnt binnenkort).
- Heuvel, G. van den (1983), *Industrieel burgerschap als uitnodiging; een onderzoek naar de betekenis van medezeggenschapsrecht in de praktijk*. Deventer, Kluwer.
- Heuvel, G. van den (1985a), 'Rechtspsychologie, een beknopte terreinverkenning', *RM Themis* 1985: 350.
- Heuvel, G. van den (1985b), Boekbespreking: Ten Kate en Van Koppen, 1985. *NNR* 1985/1: 85.
- Heuvel, G. van den (1986), 'De persoon van de rechter; een overzicht naar aanleiding van recent Nederlands onderzoek', *Nederlands Juristenblad* 1986/3: 69.
- Ippel, P. (1985), Boekbespreking: Van den Heuvel (1983), *NNR* 1985/1: 91.
- Kate, J. ten (1985), Boekbespreking: Van Duyn en Verwoerd (1985), *NNR* 1985/2: 208.
- Kate, J. ten en P.J. van Koppen (1984a), Determinanten van privaatrechtelijke beslissingen. Arnhem, Gouda Quint, 123 blz. (diss. Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Erasmusuniversiteit Rotterdam).
- Kate, J. ten en P.J. van Koppen (1984b), 'Individual differences in judicial behavior: personal characteristics and private law decision-making', *Law & Society Review* 18: 225.
- Kuitenbrouwer, F. (1985), 'Het geheim van de rechter' en 'Willen wij een grijze gehaktbal als rechter?', *NRC Handelsblad* 9 en 24 oktober 1985.
- Mileski, M. (1971), 'Courtroom encounters; an observation study of a lower criminal court', *Law and Society Review* 5: 473.

- Roos, N. (1982), *Lekenrechters: een empirisch onderzoek naar het functioneren van de lekenrechters bij de Raden van Beroep voor de sociale verzekering*. Deventer, Kluwer.
- Schuyt, K. (1982), *Ongeregeld heden – naar een theorie van wetgeving in de verzorgingsstaat*. (Inaugurele rede, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Rijksuniversiteit Leiden.) Alphen a/d Rijn, Samsom.